

۱۴۸۲۱۹۱

تعلیل‌هایندی گفتمان نو اصول‌گرایی
(گفتمان سه تیر) در ایران

www.ketab.ir

جامعه‌شناسان

سرشناسه: صفری، امیر
عنوان و نام‌پدیدآور: تحلیل همبندی گفتمان نو اصول‌گرایی (گفتمان سه تیر) در ایران/
به سفارش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه علم و فرهنگ تألیف: امیر صفری

مشخصات نشر: جامعه‌شناسان
مشخصات ظاهری: ۲۶۴ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۳۷۵-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: ص.ع. به انگلیسی: Analysis
عنوان دیگر: گفتمان سه تیر
یادداشت: کتابنامه.

موضوع: ایران -- تاریخ -- جمهوری اسلامی، ۱۳۸۴ -- جناح‌های سیاسی
موضوع: اصلاح‌طلبان -- ایران -- تاریخ -- ۱۳۷۶ --
موضوع: Reformers -- Iran -- History -- 1997 --
Political wings -- Iran -- History -- Islamic Republic, 2005 --

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۳۷۵-۲
DSR1658/ص ۱۳۹۵
۹۵۵/۰۸۴
۴۴۰۰۷۶۱

جامعه‌شناسان

تحلیل همبندی گفتمان نو اصول‌گرایی (گفتمان سه تیر) در ایران
امیر صفری

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۶ تهران/ تعداد: ۱۰ نسخه
قیمت: ۲۷۰۰۰ تومان/ چاپ و صحافی: دیجیتال، تکیر
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۳۷۵-۲
همه حقوق چاپ نشر برای ناشر محفوظ است.

حروفچینی، نمونه‌خوانی، صفحه‌آرایی و ویراستاری: جامعه‌شناسان
طراح جلد: افسانه آسایش

فروشگاه و نمایشگاه مرکزی:
تهران، خیابان انقلاب، رویروی درب اصلی
دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، پلاک ۲۱۷
کتاب‌فروشی جامعه‌شناسان
تلفن: ۶۶۹۵۹۶۸۰، ۶۶۰۰۰۵۱، ۸۱
تلفن دفتر نشر: ۶۶۹۶۹۶۲۰

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب
۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف
(ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

WWW.JAMEESHENASAN.COM
Email: Sociologists15@gmail.com

فهرست

۷.....	چکیده
۱۳.....	مقدمه
۱۹.....	فصل اول: کلیات
۱۹.....	مقدمه
۲۹.....	پرسش اصل پژوهش
۲۹.....	پرسش‌های فرعی
۳۱.....	فصل دوم: پیشینه پژوهش
۳۱.....	پژوهش‌های خارجی
۳۵.....	پژوهش‌های داخلی
۴۱.....	فصل سوم: رویکرد نظری
۴۱.....	پیش درآمد
۴۲.....	فوکو، سوژه و تاریخ
۴۳.....	فوکو، مارکسیسم و مطالعات فرهنگی
۴۹.....	تحلیل همابندی: پیشینه یک مفهوم در مطالعات فرهنگی
۵۰.....	مارکس و موقعیت‌مند بودن سرمایه‌داری
۵۳.....	لنین، لحظه بزنگاه و مداخله سیاسی
۵۵.....	گرامشی و موقعیت بزنگاه

۶۰.....	آلتوسر، ماتریالیسم انتقادی و مکتب مارکسیسم ساختارگرا.....
۶۹.....	استوارت هال، تحلیل همبندی و مطالعات فرهنگی.....
۷۰.....	بحران چپ و تاجریسم.....
۷۳.....	هال و گرامشی.....
۷۵.....	مفصل‌بندی، موقعیت همبندی و مطالعات فرهنگی.....
۷۹.....	داخله سیاسی و تحلیل همبندی.....
۸۱.....	جمع‌بندی.....
۸۳.....	فصل چهارم: روش‌شناسی.....
۸۳.....	کلیات.....
۸۷.....	روش انجام پژوهش.....
۹۱.....	فصل پنجم: داده‌ها و یافته‌های پژوهش.....
۹۱.....	پیش درآمد.....
۹۲.....	داستان اصول‌گرایی: "واژه اصول‌گرا این گونه شایع شد".....
۹۷.....	سوسیالیسم یا کاپیتالیسم: خط اقتصادی کدام است.....
۱۰۶.....	موتلفه اسلامی: پیوند بازار و راست‌گرایان سنتی در جمهوری اسلامی.....
۱۱۴.....	عصر سازندگی، لیبرالیسم اقتصادی و راست‌مدرن.....
۱۲۵.....	انقلاب اسلامی، مسئله غرب و تهاجم فرهنگی: "خودی و غیره".....
۱۲۵.....	غرب و غربزدگی: فردید و آل احمد.....
۱۳۲.....	غرب زدگی، تهاجم فرهنگی و انقلاب اسلامی.....
۱۴۰.....	دولت هاشمی، مسئله تهاجم فرهنگی و بازگشت به "اصل".....
۱۵۱.....	انصار حزب‌الله: "مبارزه فرهنگی" در جمهوری اسلامی.....

۱۶۱.....	جمهوری اسلامی و "مسئله" اصلاح طلبان
۱۶۲.....	دوم خرداد ۱۳۷۶: زمینه‌ها و پیامدها
۱۷۲.....	اصول‌گرایان و اصلاح‌طلبان: رویارویی و تقابل تمام عیار
۱۸۸.....	شورای شهر تهران: "آبادگران" وارد می‌شوند
۱۸۹.....	شورای اول شهر تهران: "میوه کار آقای خاتمی"
۱۹۴.....	از آبروی تا ملک مدنی: "مانع تراکم و تراکم موانع"
۲۰۷.....	شورای شهر دوم: "نواصول‌گرایان" سنگرها را فتح میکنند
۲۱۶.....	از "بشت" تا "استار"

فصل ششم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۲۲۹.....

۲۲۹.....	"جمهوری سوم" در برابر "جمعه‌ای دوم"
۲۳۴.....	دورنمای سیاسی ایران و میراث "جمهوری سوم"
۲۳۶.....	"گرامشی، هال و ما"

منابع ۲۴۱.....

۲۴۱.....	فارسی
۲۴۹.....	سایت‌های اینترنتی
۲۵۳.....	منابع لاتین
۲۵۶.....	Abstract

نمایه ۲۵۹.....

مقدمه

مسئله محوری پژوهش پیشرو تأمل در شرایط امکان شکل‌گیری و هژمونیک شدن گفتمان «نواصول‌گرایی» یا راست افراطی در سپهر سیاسی جمهوری اسلامی در دهه‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ است. مطالعه چگونگی پیدایش گفتمان‌های سیاسی امری بسیار پیچیده است، بویژه آن‌گاه که ما هنوز فاصله‌ای تاریخی با آن‌ها نگرفته‌ایم. اگرچه گفتمان نواصول‌گرایی بر رونوشت‌هایی بسیار قدیم بنیاد گرفته است، اما به مثابه گفتمانی نوظهور تنها در متون تاریخ معاصر ایران قابل توضیح است. ادغام نیمه‌استعماری ایران در نظام جهانی سرمایه‌داری در قرن ۱۳ خورشیدی/۱۹ میلادی زمینه‌ساز شکل‌گیری گفتمان‌های سونالیستی بوده است که بر اساس دوگانه‌های تجددخواهی-سنت‌گرایی و غرب‌گرایی-غرب‌ستیزی صورتبندی می‌شوند، گذشته تاریخی را براساس تقابل ایرانیت-اسلامیت به مثابه پیش‌تاریخ خود بازآرایی، و به مبنای دولت و ملت‌ساز، پای پایستان‌گرا و اسلام‌گرا تبدیل می‌کنند.

تاریخ پرفرازونشیب ایران شیعی مشحون از جنبش‌های عدالت‌خواهانه و آخرالزمانی بوده است. شاید بتوان جنبش سه دهه ایران را، که در میانه سده هشت خورشیدی سر برآورد، به عنوان یکی از مهم‌ترین نهضت‌های عدالت‌خواهانه و مهدوی‌گرایانه در تاریخ ایران برشمرد. البته گفتمان مهدویت گرایی شیعی در ایران هیچ‌گاه به یک گفتمان مسلط تاریخی تبدیل نشد، ولی ردپای خود را در سایر حرکت‌های الهام گرفته از آموزه‌های دینی برجای گذاشت. گفتمان‌های دینی شکل گرفته در ایران معاصر نیز حواره به صورتی از این منبع هویتی تأثیر پذیرفته‌اند.

از سوی دیگر، انقلاب اسلامی پدیده‌ای است چندوجهی و غیرقابل فروکاهی به یکی از این وجود، از جمله به گرایش هزاره‌ای موجود در آن. انقلاب اسلامی تأثیرات غیرقابل انکاری در شکل‌گیری گفتمان‌های جدید داشته

است، اما خود نیز محصول تاریخی نیروهای مادی پیش از آن بوده است. بی‌گمان فضای سیاسی-تاریخی‌ای که منجر به شکل‌گیری جمهوری اسلامی شد یکی از پرتلاطم‌ترین ادوار تاریخ معاصر ایران بوده است. نزاعی که نهایتاً منجر به پیروزی ایدهٔ جمهوری اسلامی بر حکومت اسلامی و نیز جمهوری دموکراتیک اسلامی شد حکایت از نزاعی دیرینه میان گفتمان‌های موجود در سیمر سیاسی ایران برای کسب موقعیت هژمونیک در تاریخ سیاسی این کشور دارد. به عبارتی در مقطع انقلاب اسلامی تعریف خاصی از حکمرانی به سبک سیاه‌پوش عربی با ترکی منحصر به فرد از اسلام شیعی امتزاج یافت و در بستر خاص اقتصادی ایران معاصر، ایدهٔ جمهوری اسلامی را به یک عینیت خارجی تبدیل کرد. پسااستلامی توانست با شعارهای شبه‌سوسیالیستی و حمایت بنیان‌گذار جمهوری اسلامی در برابر راست محافظه‌کار قد علم کرده و برای یک دهه بر روابط قدرت در جمهوری اسلامی حکمرانی کند. اما چپ اسلامی که خود محصول روابط قدرت استحاکم بر شرایط شکل‌گیری جمهوری اسلامی بود، نیز لاجرم در برابر محافظه‌کار راست‌گرای جمهوری اسلامی، که از درون "حجره و تیمچه" مؤتلفه به درون حزب جمهوری اسلامی و راهروهای قدرت راه‌یافته بود، قافله را باخت. از سوی دیگر، عینی به وجود آمده بعد از استقرار جمهوری اسلامی، و به‌ویژه وقوع جنگ، زمینه را برای شکل‌گیری گفتمان‌های تازه ایجاد کرد. درهم‌تنیدگی اسلام شیعی با قدرت و حکمرانی بوروکراتیک، صورت‌بندی جدیدی به خود گرفت که منجر به شکل‌گیری تقابل‌های جدید گفتمانی در صحنهٔ سیاسی ایران منجر شد. در دههٔ ۷۰ که در تقابل شکل‌گرفت، خود محصول دگرگونی صورت‌بندی‌های پیشین محافظه‌کاری در بستر مادی کاملاً جدیدی بود. ظهور سرمایه‌داری ایرانی و اتصال مجدد ایران به بازار سرمایه بین‌المللی از یک‌سو، دگرگونی در بافت اجتماعی جامعهٔ ایران از سوی دیگر و تغییرات در شرایط پیرامونی جمهوری اسلامی زمینه‌های عینی تولید صورت‌بندی گفتمان جدیدی از محافظه‌کاری را در ایران به وجود آورد.

نزاع میان طرفداران ایده جمهوری اسلامی و هواداران حکومت اسلامی به شکل دیگر و در صورت‌بندی اصلاح‌طلبی و اصول‌گرایی پی گرفته شد. اصول‌گرایی که خود محصول تغییرات گفتمانی محافظه‌کاری دهه ۶۰ و راست مدرن بود تغییر کرد و از درون آن گفتمان جدیدی به وجود آمد. گفتمانی که بعدها با نام نواصول‌گرایی و یا راست افراطی در سپهر سیاسی ایران شناخته شد، خود محصول تغییرات گفتمان محافظه‌کاری در درون بستر مادی اقتصاد سیاسی جمهوری اسلامی است. به عبارت دیگر، تغییر شکل محافظه‌کاری در بستر تاریخی جمهوری اسلامی از راست مدرن به اصول‌گرایی و سپس نواصول‌گرایی حکایت از دگرگونی‌ها و صورت‌بندی نام‌گفتمانی منحصر به فردی از محافظه‌کاری ایرانی دارد؛ محافظه‌کاری‌ای که نه تنها در صورت دفاع از "بازار" در برابر "اقتصاد دولتی" قد علم می‌کند، در برخی موارد با گفتمانی اصلاح‌طلبی شکل جدیدی به خود می‌گیرد و در مقطعی نیز برابر ایجاد تغییرات رادیکال در متن جمهوری اسلامی در قالب گفتمانی جدید با نام نواصول‌گرایی و یا راست رادیکال وارد صحنه می‌شود.

از سوی دیگر مطالعه گفتمان‌ها نیز امری ساده نیست و ردیابی ریشه‌های گفتمان‌ها نیز مسئله‌ای پیچیده و چندبعدی است. سؤالی که در بررسی گفتمان‌ها باید مطرح شود، چگونه سؤالی باید باشد؟ آیا باید به نموده‌های گفتمانی توجه کرد و یا در مقابل به شرایط عینی پرداخت؟ به سبب ساز تولید گفتمان‌ها بودند؟ نگاه به تاریخ چگونه باید باشد؟ تحلیل پدیدشکاف گفتمان جدید نیازمند چه نوع نگاهی است؟ آیا نگاه خطی و سببی به تاریخ می‌تواند راهگشا باشد، و یا بررسی این موضوع نیازمند نگاه جدیدی است؟ تاریخ گفتمان‌ها را چگونه می‌توان نوشت؟ نقطه آغاز آن‌ها کجاست؟ این دست پرسش‌ها پژوهشگر را با انبوهی از موضوعاتی مواجه می‌کند که رویارویی با آن نیازمند تحلیلی روشمند در بررسی تاریخ است. تاریخ‌نگاری به شیوه متأثر از تبارشناسی فوکو، علی‌رغم راهگشا بودن، با محدودیت‌هایی

مواجه است. تناقض در سطح عملی و سطح نظری و بی‌توجهی تبارشناسی فوکو به نقش سیاسی نظریه منجر شد متفکرین چپ‌گرا به سراغ فهمی متفاوت برای تحلیل تاریخی بروند تا "درکی از نظریه و روش را به نفع مداخله‌گری سیاسی و اجتماعی" جایگزین کنند. مسئله مداخله عملی، در برابر نظریه‌پردازی صرف یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مطالعات فرهنگی است که پدران بنیان‌گذار آن را به‌سوی درکی متفاوت از تحلیل تاریخی سوق داد. باید به این نکته توجه داشت که مطالعه تاریخ در بهانه رویدادهای بینوایان، سرم‌توجه به "موقعیت‌های همایند" است که راه را برای ایجاد آگاهی سیاسی به‌منظور زمینه‌سازی برای تغییر سیاسی هموار می‌کند. مطالعه استوارت هال، یکی از چهره‌های تأثیرگذار در تاریخ مطالعات فرهنگی بریتانیا، بر روش پروتاجورس و راست‌جدید در این کشور نمونه خوبی پیش روی ماست. مستند بیش روی هال به قدرت رسیدن راست‌جدید در بریتانیا و حمایت تود هارمردم از این جریان جدید بود. به عبارت دیگر، هال از شکست‌های پایانی چپ در بریتانیا، حکمرانی صورت‌بندی جدیدی از محافظه‌کاری برای بیش از یک دهه و ناتوانی گروه‌های چپ از رویارویی با این شکل از محافظه‌کاری شگفت‌زده و محافظه‌کاران چگونه موفق شدند سنگرهای سیاسی بریتانیا را فتح کنند و ارتش خود را بر نیروهای تحول‌خواه چپ تحمیل کنند؟ مسئله هال چگونگی شکل‌گیری وصل‌بندی جدیدی از سیاست و هویت در بریتانیای تاجر در بستر اقتصاد نئولیبرالیسم بود. تحلیل همایندی هال بهترین ابزار برای فهم شرایط خاست بریتانیا در آن مقطع سیاسی و رهایی از نظریه‌پردازی صرف و تلاش برای فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای کنش سیاسی بود. هال، با عاریت گرفتن از گرامشی، راه نوینی را برای بررسی محافظه‌کاری جدید در بریتانیا به‌پیش نهاد.

حال سؤالی که می‌توان مطرح کرد این است که آیا جمهوری اسلامی ایران در دهه ۸۰ خورشیدی، علی‌رغم تمامی تفاوت‌هایی که با بریتانیای دهه ۷۰ و ۸۰ میلادی دارد، با مسئله‌ای مشابه روبرو نشده است؟

به عبارت دیگر، تغییر شکل محافظه‌کاری در ایران و روی کار آمدن صورت‌بندی خاصی از راست‌گرایی در جمهوری اسلامی باید اذهان کنجکاو را متوجه شرایطی کند که سبب شکل‌گیری این صورت‌بندی گفتمانی شد. به عبارت بهتر، مسئله‌ای که اکنون با آن روبرو هستیم، شکل‌گیری "جمهوری جدیدی" ذیل تاریخ جمهوری اسلامی است: جمهوری‌ای که در آن رابطه اقتصاد، سیاست و سایر نهادهای مستقر در جمهوری اسلامی دچار دگرگونی‌های فراوانی شد. شکل‌گیری نوع خاصی از سرمایه‌داری در ایران در این دوره خاص، تحولات سیاسی که پیش از آن روی داده بود و نیز تغییر در محیط پیرامونی و بین‌الملل، منجر شد موقعیت خاص و متمایز در تاریخ سیاسی جمهوری اسلامی شکل بگیرد و از درون آن گفتمان سیاسی جدیدی متولد شود.

در مطالعه حاضر تلاش شده است به زمینه و زمانه این گفتمان سیاسی جدید پرداخته شود. همان‌طور که اشاره شد، در این تحلیل از رویکرد همایندی و نگاه جدیدی به تاریخ معاصر ایران استفاده شده است. در این نوشتار سعی شده است تا شکل‌گیری یک گفتمان سیاسی در تاریخ جمهوری اسلامی به شکل انتقادی مورد بررسی قرار گیرد. به باور نگارنده دست یافتن به درکی جدید از چگونگی شکل‌گیری گفتمان‌های سیاسی، مسئله‌ای است که در پژوهش‌های دانشگاهی از آن غفلت شده است. این پژوهش تلاشی بوده است در جهت ایجاد دیدگاه جدیدی برای بررسی یک گفتمان خاص در بسترهای اجتماعی و اقتصادی خود. امید است که این نوشتار بتواند راه را برای پژوهش‌های مشابه دیگر باز کند.